

jų iš jų ilgis po 17 cm, kitų dviejų po 18 cm. Šių smeigtukų galvutes sudaro keturios apskritos plokštelės galuose. Jos buvo padengtos sidabro plokštele ir aplink ornamentuotos penkiais koncentriniais ratais. Šie smeigtukai įdomūs tuo, kad jie yra sujungti grandinėlių eilėmis, kurios prie smeigtukų pritvirtintos pusrutulio formos pakabučiais. Pakabučiai taip pat buvo kloti sidabru ir ornamentuoti metaloplastiniu būdu.

Smeigtukai, rasti kape Nr. 2, sujungti dviem 90 cm ilgio žalvarinių grandinėlių eilėmis (3 pav., 1), o atsitiktinai gauti turi tris grandinėlių eiles, kurios ties viduriu dar yra sujungtos keturkampė plokštele (8 pav.).

Panašūs grandinėlių eilėmis sujungti kryžminiai smeigtukai yra rasti Papilėje, Šiaulių raj.¹⁵, ir Prysmančiuose, Kretingos raj.¹⁶. Tokių kryžminių smeigtukų pavienių egzempliorių rasta ir kituose šiaurės bei vakarų Lietuvos kapinyuose¹⁷. Jie taip pat pažįstami ir kaimyninėje Latvijoje¹⁸.

Iš Diržių kapinyne rastų įkapių dar pažymėtina žalvarinė juostinė trikampio skersinio pūvio, 6,5 cm skersmens apyrankė, rasta kape Nr. 3 (5 pav., 2). Ji ornamentuota aplink einančiais negiliais grioveliais, o iškilimai tarp jų — skersiniais ranteliais. Patys galai nežymiai įsmaugti ir ornamentuoti tik skersiniais ranteliais. Ši apyrankė, palyginus su kitu Diržių kapinyne inventoriumi, yra ankstyvesnė ir priklauso pirmojo mūsų eros tūkstantmečio pirmajai pusei.

Panašių apyrankių daugiausia rasta vakarų Lietuvoje bei Latvijoje — Kurše.

Apžvelgus kapinyne laidoseną bei jame surastas įkapes, matyti, kad Diržių kapinyne chronologiniu atžvilgiu užėmė gana ilgą laikotarpį: visą pirmąjį mūsų eros tūkstantmetį ir antrojo tūkstantmečio pradžią. Tam pačiam laikotarpiui, be abejonės, priklauso ir kapai be įkapių, atidengti kapinyne pietinėje pusėje. Be to, kapinyne savo laidojimo forma bei medžiaga yra būdingas šiaurinei Lietuvos TSR teritorijos daliai, todėl jo tyrinėjimai suteikė naujų duomenų apie šią mažai tyrinėtą sritį. Šioje srityje kol kas teturime ištirtus tikrai Linksmučių, Pakruojo raj., Degėsių, Pasvalio raj., kapinyne bei 1881 m. Tado Daugirdo kasinėtą Paluknio (Jasnagurkos), Tytuvėnų raj., plokštinių kapinyne. Iš minėtų kapinyne matyti, kad I tūkstantmečio antrojoje pusėje bei II tūkstantmečio pradžioje šiaurės Lietuvoje egzistavo griautinis laidojimo būdas, kai tuo tarpu kitose Lietuvos vietose tuo metu jau buvo praktikuojamas lavonų deginimas.

Diržių kapinyne, kaip ir kiti šiaurinės Lietuvos laidojimo paminklai, turi taip pat nemažą giminingų bruožų su kaimyninės Latvijos, ypač Žemgalos kapinyne, laidosena ir medžiagine kultūra.

¹⁵ Senovė, 4, pav. 91 (1938).

¹⁶ Senovė, 1, 63 (1935).

¹⁷ Degėšiai, Pasvalio raj. (IEM); Ginteliškė, Salantų raj. (IEM); Kartena (Senovė, 1, 68); Klaišiai, Kretingos raj. (Senovė, 1, 107); Laiviai, Salantų raj. (IEM); Lieporiai, Šiaulių raj. [GK, 1, 37—38, pav. 1, 2 (1934)]; Linksmėnai, Joniškio raj. (SAM); Linksmučiai, Pakruojo raj. (IEM); Luknė, Skuodo raj. (Senovė, 1, 107); Prysmančiai, Kretingos raj. (Senovė, 1, 19, lent. III: 3, 4); Slėpsniai, Joniškio raj. (SAM); Stačiūnai, Šiaulių raj. (SAM); Šukionys, Šiaulių raj. (SAM).

¹⁸ Katalog der Ausstellung zum X archeologischen Kongress in Riga, lent. 13: 19, Riga, 1896.

SIRAIČIŲ X—XII a. SENKAPIS

E. BUTENIENĖ

Siraičių kapinyne yra Telšių rajone Anulėnų tarybinio ūkio Siraičių skyriaus teritorijoje.

Kapinyne yra maždaug 200 m į pietų rytus nuo Džiugo piliakalnio, pakilioje apie 0,5 ha ploto kalvelėje. Kalvelės šiauriniu ir vakariniu pakraščiu teka Durbinio upelis. Kapinyne yra Durbinio upelio dešiniajame krante. Iš rytų pro jį eina kelias Telšiai—Alsėdžiai, o pietryčių pusėje, tarsi kalvos tęsinyje, už poros šimtų metrų yra kiti Siraičių kapeliai, kuriuose dar stovi kryžiai (1 pav.).

Iki šiol archeologinėje literatūroje buvo žinomas tik Džiugo piliakalnis, kurį žmonės vadina tiesiog Džiugo kalnu ir laiko karžygio Džiugo kapu. Apie šį piliakalnį rašė jau XIX a. pirmojoje pusėje L. Jucevičius¹, apie jį rašė J. Perkovskis² ir kt.

Piliakalnis buvo archeologų netyrinėtas, tik įvairių aukso ieškotojų gerokai iškasinėtas duobėmis, nes piliakalnis savo gražia išvaizda ir legendomis patraukė ne vieną lobių ieškotoją. Čia XX a. pradžioje buvo rastas lobis, kuris pateko į M. Brenšteino rankas³. Lobi sudarė kalavijas su rankenos skersiniu, 16 žalvarinių pasaginių segių, žalvarinė juostinė apyrankė, 3 žalvariniai žiedai, 5 žalvariniai diržo skirstikliai, 2 žalvarinės diržų sagtys, geležinis pentinas, žalvarinės svarstyklėlės be lėkščių, žalvarinis svorelis ir keli kitų papuošalų fragmentai⁴.

1948 m. Džiugo piliakalnį tyrinėjo Lietuvos TSR MA Istorijos instituto žvalgomoji archeologinė ekspedicija⁵.

Džiugo piliakalnis yra prie pat vieškelio Telšiai—Alsėdžiai, kairėje kelio pusėje, apie 3 km nuo Telšių miesto. Jis yra maždaug 12 m aukščio, o iš pietų pusės yra supiltas 6 m aukščio pylimas. Piliakalnio viršuje yra pailga 48 m ilgio ir 20 m pločio aikštelė.

Siraičių kapinyne nebuvo žinomas iki paskutinio meto. Jis aptiktas, kai, ariant kalvelę, buvo rasti pavieniai radiniai, kurie pateko į Telšių Kraštotyros muziejų. Muziejaus darbuotojai 1956 m. pavasarį čia surinko keliolika žalvarinių papuošalų tiesiog dirvos paviršiuje.

Šiaurinėje kapinyne kalvos dalyje pagal visą šiaurinį šlaitą dar anksčiau buvo iškasta apie 15 m pločio žvyro duobė. Vietos gyventojai tvirtina, kad, kasant žvyrą, jokių kapų žymių ar paskirų radinių nerasta.

¹ L. A. Jucewicz, Wspomnienia Zmudzi, 67, Wilno, 1842.

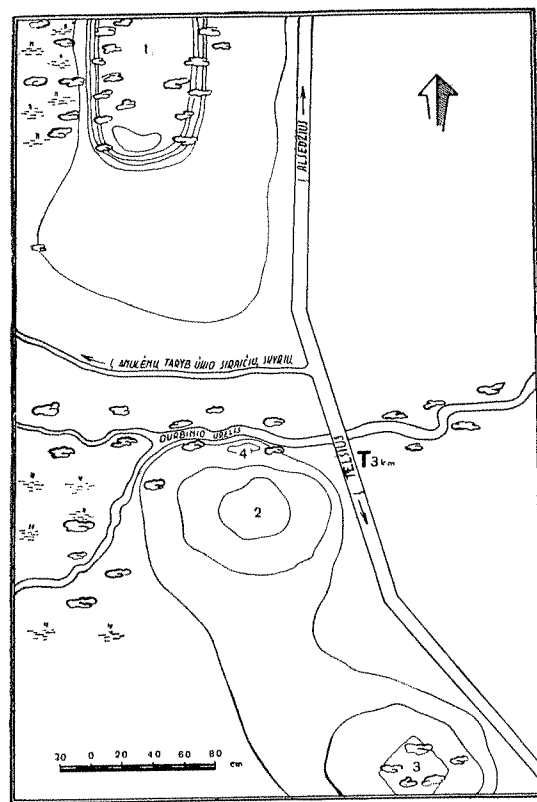
² J. Perkowski, Senovės galdynės pėdsakai Telšių apskrityje. — GK, 2, 112—114 (1934).

³ M. Brenstein, Skarb Bronzowy znaleziony we wsi Syrajcie, w powiecie i parafii telszewskiej na Zmudzi, Materiały antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne, 6, 45—50, lent. XVI—XVIII, Krakowa, 1903; J. Perkowski, Senovės galdynės pėdsakai Telšių apylinkėje. — GK, 3—4, 160 (1934).

⁴ Radiniai yra IEM.

⁵ Medžiaga yra MAII.

1956—1957 m. Telšių Kraštotyros muziejus drauge su Lietuvos TSR MA Istorijos institutu čia ištyrė apie 400 m² plotą, kur buvo rasta 20 kapų⁶. Visi kapai koncentruojasi kalvelės pietvakarių pašlaitėje ir yra vienas nuo kito nutolę nuo keliasdešimties centimetrų iki 2—3 metrų. Kapai išsidėstę be jokios tvarkos (2 pav.). Kapų kontūrai daugiausia pakrypę šiaurės rytų ir pietvakarių kryptimi, tik kapai Nr. 3, 8 ir 11 — rytų—vakarų kryptimi.

1 pav. Siraičių kapinyno situacijos planas

Mirusieji laidoti deginti ir nedeginti. Vyrauja degintiniai kapai, kurių čia rasta 19, ir tik viename kape mirusysis palaidotas nedegintas.

Degintiniai kapai. Tiriama jame plote, nuėmus 20—30 cm storio žemės sluoksnį, t. y. ariamą gylį, buvo gausiai rasta žalvarinių papuošalų. Be to, tamsioje žemėje daug kur buvo paskirų sudegusių kaulų gabaliukų bei angliukų. Greičiausiai tai yra likučiai visai negiliose duobėse buvusių kapų, kurie dirbant lauką buvo sunaikinti. Išliko tik gilesnėse duobėse buvę palaidojimai. Todėl degintinių kapų kontūrai galutinai išryškėdavo dažniausiai tik 50—80 cm gilumoje, retais atvejais (kapai Nr. 16, 20) — 30—35 cm gilumoje.

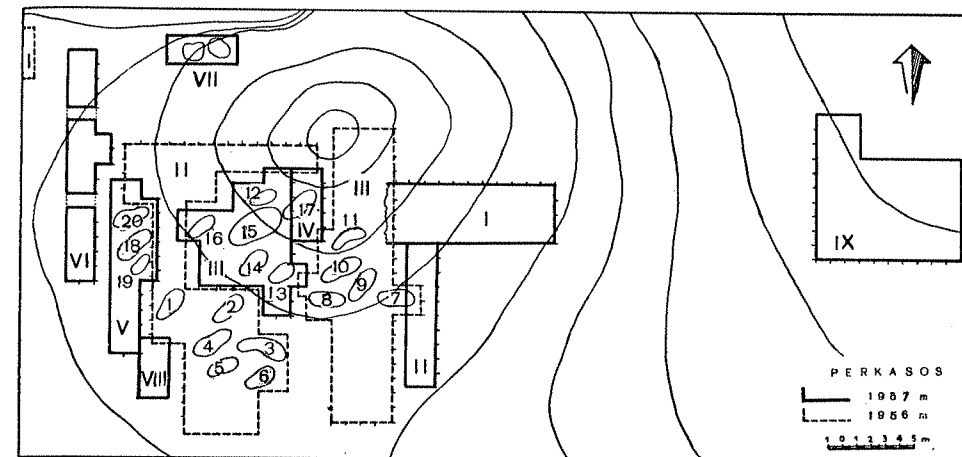
Sių degintinių kapų duobės gana didelės, jų ilgis maždaug nuo 220 cm (kapai Nr. 2, 7, 12, 13, 19) iki 320 cm (kapai Nr. 11, 14, 15, 20), o plotis svyruoja nuo 80 cm (kapai Nr. 2, 4, 7, 11, 13, 19) iki 180 cm (kapai Nr. 14, 15, 20). Kapų duobės dažniausiai išžasto ovalo formos, tik atskirais atvejais (kapai Nr. 2, 4) tarsi pailgo keturkampio. Degintinių kapų duobių gilumas irgi įvairus, bet daugiausia jos buvo gana gilios, antai, kapas Nr. 15 buvo net 215 cm gilumo. Dažniausias gilumas nuo 100 cm (kapai Nr. 1, 3, 11, 12, 14, 16) iki 150 cm (kapai Nr. 9, 17). Duobės gilyn nežymiai siaurėdavo ir trumpėdavo.

Kapų (Nr. 1, 2, 3, 6, 9, 13, 14, 20) duobės pripildytos vienodos maišytos tamsios žemės, kurioje buvo randama perdegusių smulkių žmogaus kaulų ir paskirų smulkių anglies gabaliukų. Kartais kapo duobės dugne buvo kelių centimetrų storio degusių sluoksnelis be jokių kaulų fragmentų (kapai Nr. 7, 15, 19). Po degusių sluoksneliu paprastai jau ėjo švarus nejudintas smėlis. Tik kapo Nr. 4 duobės dugne rastas degusių sluoksnelis su gausiais sudegusių kaulų fragmentais. Atrodo, kad čia, pačiame duobės dugne, ir koncentravosi visas degintinis kapas, nepaisant to, kad radiniai ir paskiri degintiniai kauliukai buvo aptinkami visame duobės sampile.

Dar kitais atvejais gausesnis degusių ir degintų kauliukų kiekis aptinka-

⁶ Tyrinėjimų medžiaga ir dienoraščiai yra Telšių Kraštotyros muziejuje.

mas įvairiose kapo duobės gilumose. Pavyzdžiui, kapo Nr. 5 duobės pietvakarių gale 60 cm gilumoje pasirodė 30×30 cm dydžio labai ryškus kelių centimetrų storio degusių sluoksnelis. Tarp degusių rasta keletas perdegusių kauliukų ir dvi žalvarinės įvijos. Atrodo, kad šiuo atveju kapo centras buvo aukščiau kapo dugno. Kape Nr. 12, centre, maždaug 80 cm gilumoje nuo žemės paviršiaus, aptiktas 40×40 cm dydžio žemės plotelis, kuriame buvo itin gausu degusių bei degintų kauliukų. Šis sluoksnelis irgi buvo labai plonas, po juo, kaip ir visame sampile, ėjo vienodai maišyta tamsesnė žemė, o 110 cm gilumoje buvo kapo dugnas. Toks pat gausių degusių sluoksnelis

2 pav. Siraičių kapinyno kapų išsidėstymo planas

pačiame kapo sampile aptiktas ir kape Nr. 16. Čia buvo rasta gana stambių anglių liekanų bei perdegusių žmogaus kauliukų. Kape Nr. 17 jau prie pat duobės dugno rastos net dvi tokios dėmelės. Viena jų buvo rytiniame duobės gale ir užėmė 25×30 cm dydžio netaisyklingos formos plotelį. Joje tarp stambių anglių rastas žalvarinis storėjančia priekine dalimi žiedelis. Kita 5 cm pločio ir 30 cm ilgio verpstės formos degusių dėmė rasta duobės vakariniame pakraštyje ir ėjo iš pietryčių į šiaurės rytus. Dėmėje labai gausu smulkių angliukų, bet degintų kauliukų nedaug.

Kai kurių kapų (Nr. 3, 8, 12, 15) duobėse rasta akmenų. Pavyzdžiui, kape Nr. 8 60—70 cm gilumoje buvo atpreparuota septynių akmenų eilė, kuri sudaro tarsi «S» raidės figūrą. Akmenys vidutinio dydžio, ne visi vienoje gilumoje. Kape Nr. 3 duobėje rasti net devyni akmenys, iš jų didžiausias 35×35 cm, kiti vidutinio dydžio. Jie išsimėtę be kokios nors aiškesnės tvarkos, daugiau kapo pakraščiais. Kape Nr. 12 rasti du akmenys: vienas vidutinio dydžio duobės centre, o antras — prie pietinio duobės krašto.

Nevienodai visuose kapuose yra išdėstytos ir mirusiojo įkapės. Daugelyje kapų (Nr. 3, 4, 6, 7, 10, 14, 15, 16, 20) įkapės randamos visame duobės sampile. Kai kuriuose kapuose dalis įkapių randama pačiame duobės dugne. Duobės dugne dažniausiai randami geležiniai dirbiniai, kaip antai: ietigaliai, žeberklai, pentinai ir pan., be to, žalvariniai geriamųjų ragų apkalai.

Pavyzdžiui, kape Nr. 1 susilydžiusios geležies gabaliukų, žalvarinių grandinėlių atskirų grandelių rasta visame sampile, bet pagrindinės įkapės buvo pačiame kapo dugne tamsioje, su degėsiais susimaišiusioje žemėje. Čia išilgai kapo duobės gulėjo geležinis įmovinis ietigalis. Ietis buvusi papuošta dviem žalvariniais žiedais-įvijomis. Tai rodo medinio koto gabaliukai, išlikę žalvarinėse įvijose ir ietigalio įmovoje. Po šio ietigalio plunksna

¹¹ Iš lietuvių kultūros istorijos II t.

rastas kitas mažesnis ietigalis. Į šiaurę nuo ietigalių rastas žalvarinis geriamojo rago apkalas.

Kape Nr. 5, jau už duobės ribų, visai šviesiame nejudintame smėlyje rastos geležinio pentino dalys ir apskrita geležinė labai surūdijusi sagtis.

Kape Nr. 13, 15 cm aukščiau duobės dugno, taip pat rasti dviejų geriamųjų ragų žalvariniai apkalai. Vienas iš jų gulėjo prie pat kapo rytinės ribos, o antrasis rastas 24 cm nuo pirmojo, kapo vidaus link. 6 cm į pietus nuo antrojo rago apkalo rasta smaigaliu į rytus, t. y. į kapo galą, 35 cm ilgio ietigalis. Po ietigalio plunksna lygiagrečiai buvęs priglaustas 23 cm ilgio žeberklas ar žeberklo tipo ietigalis su viena užbarzda ir tordiruotu lankeliu. Išilgai kapo Nr. 17 duobės dugne gulėjo ietigalis, virš jo žeberklas, o 25 cm nuo ietigalio į kapo vidų pusiau horizontalioje padėtyje gulėjo geriamojo rago apkalas.

Degintiniuose kapuose randamos įkapės, ypač žalvariniai papuošalai, labai dažnai būna susilydę arba tyčia sulaužyti. Geriausiai išlikusios iš jų yra žalvarinės segės; sveikos antkaklės nepavyko rasti, nors jų fragmentų pasitaikė nemažai. Taip pat, galima sakyti, nerasta ir sveikų apyrankių, išskyrus tik kape Nr. 12 rastą apyrankę.

Tokių plokštinių kapinynų, kuriuose aptinkama panašios laidosenos požymių, žinoma ir iš kitų vietovių. Ypač daug panašių degintinių kapų yra aptikta Lavių kapinyne, Salantų raj.⁷

Griautinis kapas. Atskirai tenka sustoti prie vienintelio griautinio kapo (Nr. 18). Kapas yra vakarinėje kapinyno dalyje, kalvelės vakarinėje pašlaitėje, tarp degintinių kapų Nr. 19 ir 20. Šis kapas buvo rastas vos 30 cm gilumoje ir, atrodo, dirbant lauką, labai apardytas. Išlikusi tik dalis griautinių. Kapo duobė buvusi ovalinės formos, maždaug 210×90 cm dydžio, galais į šiaurės rytus ir pietvakarius. Mirusysis turėjo būti palaidotas galva į pietvakarius. Pačiame duobės pietvakarių kampe rastas geriamojo rago apkalas ir prie jo žalvarinės grandinės fragmentas. 28 cm į šiaurę nuo geriamojo rago apkalo gulėjo 12×15 cm dydžio akmuo ir šalia jo antro geriamojo rago žalvarinis apkalas. Nuo jo į rytus už kelių centimetrų, šalia akmens, buvo dvi žalvarinės plonos įvijos, gulėjusios šiaurės rytų kryptimi. Nuo akmens 13 cm į šiaurės vakarus buvo į krūvelę sumestos kitos penkios tokios pat įvijos. 26 cm į pietus nuo akmens ir 8 cm nuo pirmojo geriamojo rago apkalo rastas žalvarinis, praplatintu, tarsi irklo formos, galu smeigtas. Smeigtukas gulėjo išilgai kapo duobės, praplatintasis galas dešimčia centimetrų žemiau. Po juo buvo išlikę du geležinio peilio fragmenteliai. 3 cm į šiaurę nuo smeigto rasta žalvarinė adata ir storo pluoštinio audinio gabaliukas. Po adata kryžmai gulėjo stambi žalvarinė yla su prieškočiu. Pora centimetrų į šiaurę nuo žalvarinės ylos rasta kita geležinė yla su medinio koto liekanomis, kuri rėmėsi į žalvarinį smeigtą. Iš šiaurinės pusės prie smeigto gulėjo dvi išilgai kapo einančios eilutės žalvarinių grandelių su siūlų liekanomis.

Per patį žalvarinio praplatinta viršūne smeigto vidurį horizontaliai šiaurės pietų kryptimi gulėjo geležinis smeigtas su žalvarine plokščia žvaigždine galvute. Abu smeigtai turėjo būti susmeigti arba į mirusiojo plaukus, arba į kokią nors galvos dangą.

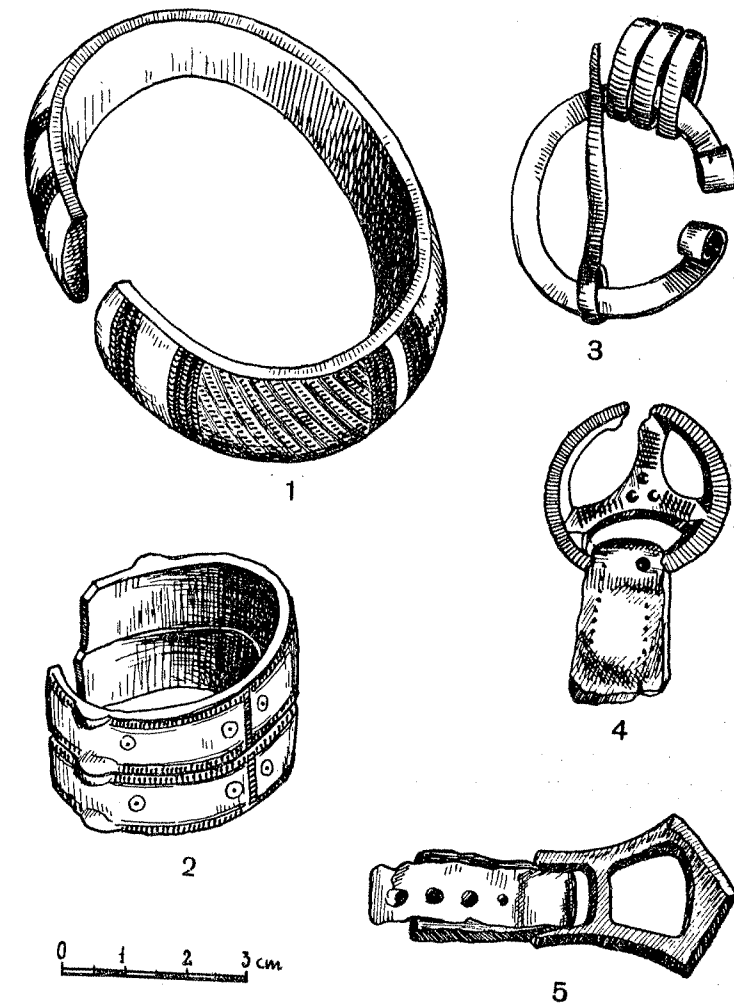
Prie geležinio smeigto pietinio galo buvo žalvarinė įvija. Po geležinio smeigto adata rastas sunykęs žalvarinis plonas skardelės cilindras. Tai greičiausiai buvusios žalvarinės dėžutės liekanos, kurios nei viršaus, nei dugno nepastebėta. Dėžutės aukštis — 3,5 cm, skersmuo — 3,5×4,5 cm. Jos viduje buvo rasta audinio liekana su suvyniotais pavieniais smulkiais stikliniais

⁷ 1940 metų tyrinėjimų dienoraštis ir medžiaga yra KVDM. 1948—1950 metų tyrinėjimų dienoraščiai ir medžiaga yra IEM.

karoliukais. Prie pat geležinio smeigto galvutės gulėjo aukštelninka mažytė pasaginė vyniotais galais segė. Mirusiojo kaklo vietoje aptikta stiklinių karoliukų ir iš žalvarinių vielų sudaryto papuošalo liekanos. Be to, įvairiose kapo vietose dar buvo rasta keletas žalvarinių ir stiklinių karolių.

Po kaulais ir įkapėmis 40 cm gilumoje buvo prietas švarus nejudintas smėlis.

Atskirai tenka paminėti 50—60 cm gilumoje užtikta apie 100 cm skersmens apvalią dėmę, kuri buvo maždaug 20 m nuo toliausiai į rytus rasto kapo Nr. 7. Čia žemė buvo susimaišiusi su nedideliu degėsių kiekiu. Šiauriniame dėmės pakraštyje užtikta apie 1 m ilgio siaura medžio puvėsių juostelė, kuri sudarė tarsi 0,5—1 cm storio ir 15 cm pločio «loveļj». Šiame «loveļje» rasta horizontaliai viena ant kitos sudėtos dvi vaikiškos juostinės žalvarinės gyvuliniais galais apyrankės (3 pav., 2). Jos buvo suvyniotos į

3 pav. Įvairūs papuošalai iš Siraičių kapinyno: 1 — žalvarinė juostinė apyrankė, rasta kape Nr. 12; 2 — žalvarinės juostinės apyrankės, rastos sudėtos viena ant kitos IX perkasoje, kv. D—6; 3 — žalvarinė pasaginė vyniotais galais segė, rasta III perkasoje, kv. A—3; 4 — žalvarinis diržo skirstiklis iš kapo Nr. 13; 5 — žalvarinė penkiakampė diržo sagtis, rasta III perkasoje, kv. B—11

audeklą, kuris buvęs papuoštas žalvarinėmis grandelėmis. Keliolika centimetrų nuo aprašytų apyrankių rasta kitos dvi didesnės žalvarinės juostinės gyvuliniais galais apyrankės ir prie jų organinės medžiagos likučių. Aplink pačias apyrankes dar rasta odos liekanų. Atrodo, kad iš pradžių apyrankės buvo suvyniotos į odą, o paskui dar į kitą medžiagą.

Tame pačiame «lovelyje», keli centimetrai nuo pirmos poros apyrankių, rastas neaiškios paskirties siūlų dirbinys, kuriame gražiomis eilėmis buvo suverta 26 nedideli tamsaus stiklo karoliukai su trimis geltonos emalės akutėmis. Šie stikliniai karoliukai išlikę sveiki, o buvę tokio pat dydžio geltonos emalės karoliukai visai sunykę.

Be to, «lovelyje» dar rasta fragmentai geležinio pentino ir geležinio mi-niatiūrinio kirvio. Visi šie radiniai buvo sudėti netoli vienas kito. 5 cm virš jų būta 13×9 cm dydžio akmens. Po «loveliu» buvo nejudintas smėlis.

Visoje šioje duobėje degintų ar nedegintų kaulų nepastebėta, todėl lieka neaišku, ar čia būta kapo, ar tik pakastų daiktų vietos. Su tokiu reiškiniu, kai randami pakasti vieni daiktai, susiduriame ir kituose vakarinės Lietuvos TSR dalies tyrinėjimuose kapinyuose. 17 tokių kapų yra rasta Prysmančiuose (Kretingos raj.). Jie vadinami «ypatingaisiais kapais»⁸. Daiktai tokiu atveju taip pat kartais esti suvynioti į audeklą ir padėti tarp dviejų medžio ar luobo plokštelių. Šių «kapų» prasmė dar neišaiškinta. Kai kurie archeologai mano, kad šie atskirai užkasti daiktai greičiausiai yra skirti kaip aukos kokiame nors artimam žmogui, žuvusiam svetur⁹ arba yra papildomos įkapės tame pačiame kapinyne palaidotiems žmonėms¹⁰.

Iš viso Siraičių kapinyne kapuose arba paskirais radiniais rasta apie 300 žalvarinių bei geležinių dirbinių ar jų dalių. Daugiausia yra žalvarinių papuošalų, tačiau nemaža rasta ir darbo įrankių bei ginklų.

Galvos papuošalai. Išlikusių galvos papuošalų rasta vien griautiniame kape Nr. 18. Šio mirusiojo galva, atrodo, buvo labai turtingai papuošta. Visų pirma, per visą galvą nuo pat priekio iki maždaug mentės kaulų rasta su siūlų liekanomis viduje dvi eilės smulkių apvalios vielos žalvarinių įvijėlių. Tos įvijėlių eilės greičiausiai buvo įstotos į kokios nors galvos dangos vidurį. Virš šių įvijėlių eilių, maždaug pakaušio — kaklo srityje, puslankiu ėjo kitas labai savotiškas papuošalas. Jis buvo sudarytas iš septynių žalvarinių 5,2 cm ilgio lazdelių. Kiekviena lazdelė turėjo po 12 skylučių, per kurias būta pervertos kiek plonesnės žalvarinės vielės, o ant jų užverta gelsvos ir juodos spalvos stikliniai maždaug 0,4 cm skersmens karoliukai. Jų apatinėse eilutėse būta užverta po 11, o aukštyne kylant, matyt, po kelis mažesnius. Kokio nors aiškaus gelsvųjų ir juodųjų karoliukų grupavimo nustatyti negalima, nes pats papuošalas labai sunykęs, o daug gelsvųjų karoliukų visai subyrėję.

Toks pat, tik geriau išlikęs papuošalas yra Telšių Kraštotyros muziejuje¹¹, tačiau tiksli jo radimo vieta ir aplinkybės nežinomos (žr. šio leidinio 49 psl., 21 pav.). Jis padeda atstatyti mūsų rastojo papuošalo formą, tačiau jų dėvėjimui duomenų dar trūksta. Sprendžiant iš rastos padėties apardytame kape, atrodytų, kad juo buvo puošama užpakalinė galvos apdangalo dalis. Panašų papuošalą turime iš Ginteliškės, Salantų raj., griautinio kapo Nr. 5. Šis papuošalas taip pat sudarytas iš žalvarinių 4,5—4,2 cm ilgio laz-

⁸ Senovė, 1. 30—43, Kaunas (1935).

⁹ Ten pat, 57.

¹⁰ R. Volkaitė-Kulikauskienė, Medžiaginė Lietuvos gyventojų kultūra IX—XII amžiuje, remiantis tyrinėtų laidojimo paminklų duomenimis. Disertacijos rankraštis, 19—20, Vilnius, 1950.

¹¹ Šis papuošalas į Telšių Kraštotyros muziejų (inv. Nr. 4491) pateko su Lėkmės kaimo, Plungės raj., gyventojų Lapinskio archeologinių radinių kolekcija.

delių, per kurias pervertos penkios žalvarinės vielos. Lazdelės papuošalą dalija į 3 tarpsnelius. Viename tarpsnelyje ant vielų suvertos 5 karolių eilės, kurias sudaro geltoni emaliniai ir mėlyni stikliniai karoliukai. Dviejuose kituose išlikusiųose tarpsneliuose abipus karoliukų yra suvertos žalvarinės smulkios įvijos. Šis papuošalas aptiktas mirusiojo kaktos srityje ir todėl laikytinas apgalvius¹².

Kaklo papuošalai. Sveikų antkaklių Siraičių kapinyne nerasta nė vienos; rasti tik paskiri antkaklių fragmentai (kapai Nr. 4, 10, 12, 15, 17, 19 ir keli gabalai rasti atsitiktinai). Visi rastieji antkaklių fragmentai yra nedideli — 4—8 cm ilgio, tik kape Nr. 18 rasta maždaug 15 cm ilgio gabalas. Visi rastieji fragmentai yra vytinių antkaklių, vytų iš dviejų žalvarinių vielų. Kartais vielos būna visai plonos (kapas Nr. 4), o kartais storokos (atsitiktinė iš III perkasos, kv. A—10). Vieni antkaklių lankelis buvo vytas gana standriai (kapai Nr. 9, 10, 17, 18), kitų labai palaidai (kapas Nr. 12, atsitiktinė iš IV perkasos, kv. B—5). Kaip baigėsi antkaklių galai, sunku pasakyti, kadangi išlikusios dalys daugiausia yra iš antkaklės vidurio, tik kape Nr. 17 rastos dalies yra likęs antkaklės galas, kuris baigiasi nedideliu kabliuku, o atsitiktinai iš II perkasos, kv. K—5, rastos dalies yra išlikęs suplotos vielos galas, kuris sudaro kilpelę. Atrodo, kad mirusieji buvo deginami su vytinėmis įvijinėmis antkaklėmis kilpiniais galais arba vytinėmis antkaklėmis su kilpele ir kabliuku.

Vytinių antkaklių kilpiniais galais Lietuvos archeologinėje medžiagoje turima labai daug. Daugiausia jų kaip tik ir randama vakarų Lietuvos kapinyuose¹³. Storesnės vielos lankeliu antkaklės skiriamos IX—XII a., o plonesnės vielos lankeliu yra vėlesnės, jos labiau būdingos XII—XIII a.¹⁴.

Pilnų karolių apvarų Siraičių kapinyne nerasta, rasta tik pavieniai gintariniai, stikliniai, žalvariniai bei emalės karoliai.

Po vieną gintarinį karolį rasta kapuose Nr. 5, 14, 16. Kapuose Nr. 5 ir 16 yra rasta po nedidelį statinaitės formos karolį, gerai šlifotu paviršiumi, o kape Nr. 14 rastas karolis yra visai plokščios formos, taip pat šlifotas. Be viduryje išgręžtos skylutės užvėrimui ant siūlo, karolio galuose dar yra trys negiliai išgręžtos duobutės.

Daugiau rasta pavienių žalvarinių karolių (kapai Nr. 10, 12, 17, 18 ir nemaža atsitiktinių). Daugiausia karoliai yra viengubų arba dvigubų statinaičių pavidalo, apvaliais galais, daugiau ar mažiau pūstais šonais (kapai Nr. 10, 12). Kiti žalvariniai karoliai yra ranti (kapai Nr. 17, 20), o IX perkasoje, kv. B—4, rastas mažas daugiakampis karoliukas. Žalvariniai karoliai paprastai rasti su išlikusia viduje geležine viela, kadangi šių karolių apvaros buvo veriamos ant geležinės vielos.

Iš stiklinių pavienių karolių Siraičių kapinyne daugiausia rasta mėlyno stiklo rantių karolių (kapai Nr. 9, 18). Kape Nr. 7 rastas nedidelis mėlyno stiklo trilypis karoliukas.

Rasta ir emalės karolių. Statinaitės formos, vyšninės spalvos emalės karolis su geltonomis, kryžmai susikertančiomis juostelėmis, per kurių vidurį išilgai dar eina siauras juodas ruoželis, rastas kape Nr. 15. Keturi pusiau apvalūs, maži, irgi vyšninės spalvos emalės karoliukai rasti kape Nr. 6.

Visi minėti Siraičiuose rasti karoliukai yra būdingi ir kitiems vakarų, tiek visos Lietuvos I tūkstantmečio pabaigos ir II tūkstantmečio pradžios kapinynams, kaip Kiauleikių, Laivių, Prysmančių ir kt.

¹² KVDM 1693 (3 b).

¹³ Kiauleikiai, Kretingos raj., radiniai yra IEM; Prysmančiai, Kretingos raj. [Senovė, 1, lent. V: 1, 3 (1935)]; Švėkšna, Priekulės raj. (IEM); Laiviai, Salantų raj. (IEM).

¹⁴ R. Volkaitė-Kulikauskienė, Medžiaginė kultūra..., 49—50.

Krūtinės papuošalai. Didžiausią geriausiai išlikusių papuošalų dalį Siraičių kapinyne sudaro krūtinės papuošalai — segės, smeigtukai bei įvairūs pakabučiai ir grandinėlės.

Segės. Segių rasta dvejopų: pasaginių ir plokštelių. Pasaginės segės sudaro didžiausią grupę. Pagal galų užbaigimą jas galima suskirstyti į tokias pogrupes: pasaginės segės vyniotais, kampuotais, aguoniniais, gyvuliniais ir pastorintais galais.

Pasaginių segių vyniotais galais Siraičių kapinyne rasta 24-rios (kapuose Nr. 3, 4, 10, 12, 14 (dvi), 17, 18 ir pavienės). Segės yra vidutinio dydžio, lankelis dažniausiai iš neįžymiai suplotos žalvarinės vielos. Segių lankelis daugiausia nepuoštas, atskirais atvejais papuoštas labai smulkių įkartelių eilėmis, įbrėžtų dantelių bei akučių raštu (4 pav., 3). III perkasoje, kv. A—3, rastoji segė ant lankelio dar turėjo užmautą trijų apvijų iš žalvarinės juostelės įvijinį žiedą (3 pav., 3).

Prie šios pogrupės priskirtinos miniatiūrinės segelės, padarytos iš plonos apvalios vielos. Jų galai labai nerūpestingai atlenkti (kapai Nr. 13, 14, 15, 20).

Tris pasagines seges vyniotais galais turime iš M. Brenšteino paskelbto Siraičių lobio, kuris buvo rastas beveik kapinyno ribose.

Lietuvoje pasaginių segių vyniotais galais randama labai daug. Ypač daug jų aptikta kaip tik vakarinės Lietuvos dalies rajonuose¹⁵. Šios segės yra skiriamos IX—XII a.¹⁶. Iš apvalios vielos nerūpestingai padarytos miniatiūrinės segelės chronologiškai gali būti kiek vėlyvesnės.

Pasaginės segės daugiakampiais galais rastos tik dvi (kapas Nr. 10 ir atsitiktinė iš III perkastos). Jos vidutinio dydžio, atsitiktinės iš III perkastos lankelis apvalus, o kape Nr. 10 rastos — rombinio skersinio piūvio. Abi segės neornamentuotos.

Dvi segės daugiakampiais galais turime iš minėto Siraičių lobio. Vienos iš šių segių lankelis tordiruotas, o daugiakampės galvutės puoštos įmuštomis akutėmis, antrosios segės lankelis puoštas įmuštų trikampių eilėmis.

Segės daugiakampiais galais taip pat daugiausia yra randamos visoje Lietuvos teritorijoje, bet ypač vakarinėje jos dalyje¹⁷.

Be segių daugiakampiais kampuotais galais, Siraičių kapinyne rasta ir pusė segės žvaigždiniais galais (atsitiktinė iš III perkastos, kv. B—17). Ši segė, kiek galima spręsti pagal išlikusią dalį, turėjo apvalų suplotą lankelį, kuris buvo suskirstytas skersiniais iškilais ranteliais į atskirus plotelius; šie ploteliai buvo kloti sidabro plokštelėmis. Sidabro plokštelė išlikusi dalinai tik viename plotelyje. Ji, savo ruožtu, dar buvo puošta įkartelių eilėmis. Siraičių lobyje rastos trijų žvaigždiniais galais segių dalys.

Pasaginės segės kampuotais galais datuojamos X—XI a.

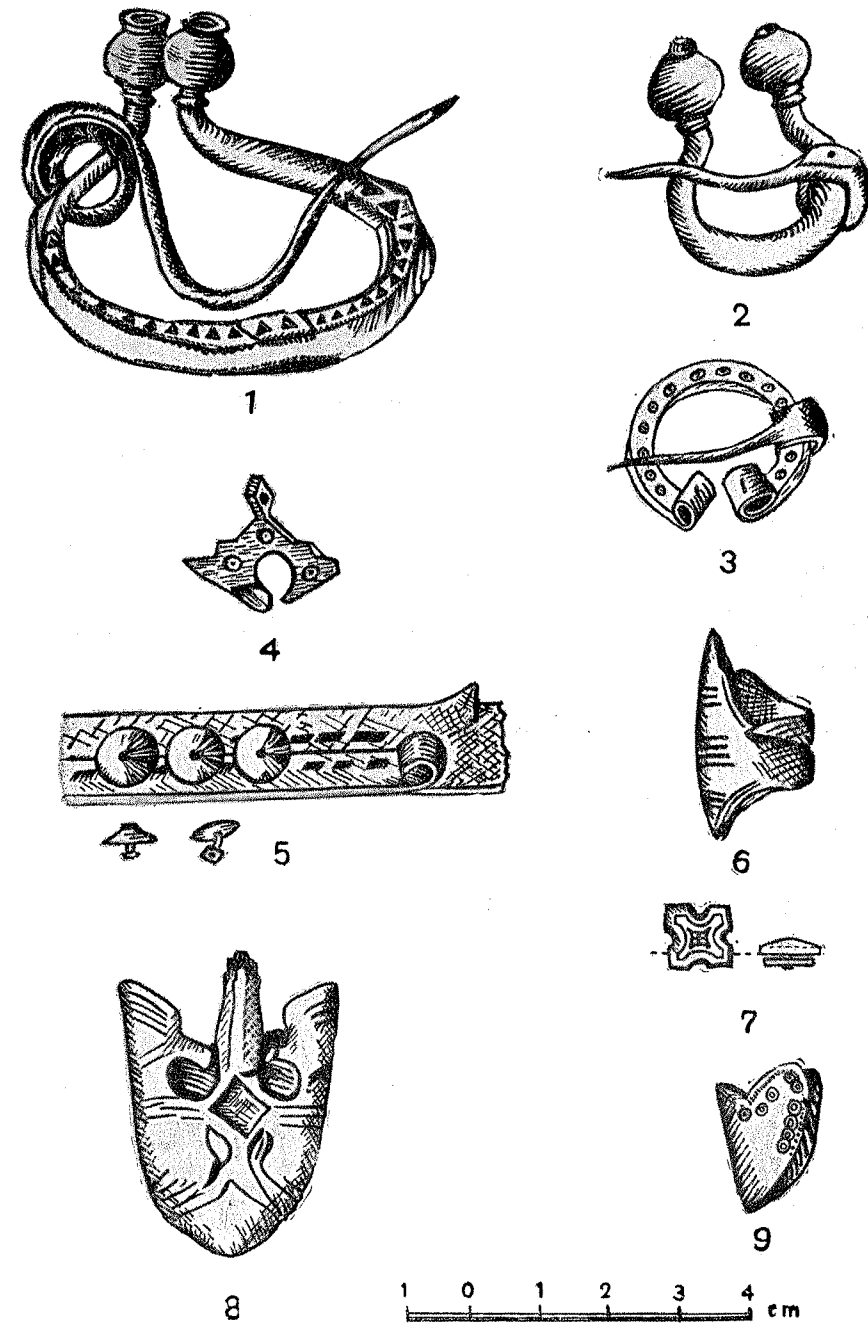
Pasaginių segių aguoniniais galais Siraičių kapinyne rasta keturios (kapai Nr. 11, 17 ir dvi atsitiktinės). Kape Nr. 2 rasta tokios pat segės aguoninė galvutė.

Visos keturios segės vidutinio didumo; jų lankelis apvalus ir neornamentuotas. Kape Nr. 11 rastosios segės galvutės yra labai aukštos ir neproporcingai didelės, o liežuvėlis turi ataugą tarsi skiauterę, kurią iš abiejų pusių puošia dvi akutės (4 pav., 2). Rytiniame kalvos šlaite, IX perkasoje,

¹⁵ Griežė, Mažeikių raj. (IEM); Kiauleikiai, Kretingos raj. (IEM); Kukiai, Mažeikių raj. [Senovė, I, 108 (1935)]; Laiviai, Salantų raj. (IEM); Luknė, Skuodo raj. [Senovė, I, 108 (1935)]; Nausodis, Plungės raj. (IEM); Prysmančiai, Kretingos raj. (IEM); Stragnai, Priekulės raj. (IEM); Svėkšna, Priekulės raj. (IEM).

¹⁶ R. Volkaitė-Kulikauskienė, Medžiaginė kultūra... 68.

¹⁷ Kiauleikiai, Kretingos raj. (IEM); Kukiai, Mažeikių raj. [Senovė, I, 107 (1935)]; Nausodis, Plungės raj. (IEM); Stragnai, Priekulės raj. (IEM); Svėkšna, Priekulės raj. (IEM).

4 pav. Įvairūs radiniai iš Siraičių kapinyne: 1 — žalvarinė pasaginė aguoniniais galais segė, rasta kapinyno riboje dar prieš kasinėjimus; 2 — žalvarinė pasaginė aguoniniais galais segė, rasta kape Nr. 11; 3 — žalvarinė pasaginė vyniotais galais segė, rasta atsitiktinai VI perkasoje; 4 — žalvarinis pakabutis, rastas kape Nr. 7; 5 — odinio diržo liekana su apkaltom žalvarinėm konusinėm vinutėm, rasta kape Nr. 5; 6 — žalvarinis praplatinta priekine dalimi žiedas, rastas kape Nr. 10; 7 — balto metalo apkaliukas iš kapo Nr. 12; 8 — žalvarinis kalavijo makšties apkalas, rastas II perkasoje, kv. A—9—13 riboje; 9 — žalvarinis odinių peilio makščių viršūnės apkalas, rastas II perkasoje, kv. C—D—8—B riboje

kv. C—10, pačiame paviršiuje buvo rasta nedidelė segė su masyviomis aguoninėmis galvutėmis, kurios puoštos įrėžtais grioveliais (5 pav., 5). Trikampiais įkirtimais puoštu lankeliu aguoniniais galais segė rasta dar prieš kasinėjimus dirvos paviršiuje (4 pav., 1).

Vieną, gana didelę, su pusapvaliu lankeliu, neornamentuotą segę aguoninėmis galvutėmis turime iš Siraičių lobio.

Žalvarinės pasaginės segės aguoninėmis galvutėmis taip pat plačiai aptinkamos visoje Lietuvos TSR teritorijoje ir už jos ribų. Daug šių segių randama ir vakarų Lietuvoje¹⁸. Šios segės datuojamos X—XII a.

Pasaginių segių gyvulinėmis galvutėmis Siraičių kapinyne rasta tik viena (atsitiktinė, rasta nuimant velėną III perkasoje, kv. C—15). Segės lankelis imituoja vijimą, vijimo iškilimai dar yra puošti įkartėlių eilutėmis. Gyvulinės galvutės yra gana aukštos ir taip pat iš abiejų šonų puoštos trimis akutėmis (5 pav., 4). Šios segės yra datuojamos XI—XII a.

Pasaginės segės gyvulinėmis galvutėmis taip pat aptinkamos visoje Lietuvos TSR teritorijoje, bet gausiausiai vakarų Lietuvoje¹⁹.

Pasaginių segių pastorintais galais, arba kitaip dar vadinamų praplatintais galais, iš Siraičių kapinyne turime šešias (iš kapų Nr. 11, 15, 16 ir atsitiktinės iš III, IX perkasoje).

Visų segių lankeliai daugiau ar mažiau apvalaus skersinio piūvio, maždaug 3—4 cm skersmens, tik viena (iš IX perkasoje, kv. C—7) yra didesnė ir ji savo storėjančiais galais skiriasi iš kitų. Jos storėjantieji galai yra papuošti skersiniais ranteliais (5 pav., 3). Kita segė, rasta žemės paviršiuje IX perkasoje, yra su taškeliiais ir brūkšneliais puoštu užsegamuoju liežuvėliu ties segės lankeliu. Visos kitos segės yra nepuoštos.

Dešimt pasaginių segių pastorintais galais turime ir iš Siraičių lobio. Jos visos yra pusapvaliais lankeliais, išskyrus vieną, kurios lankelis yra keturkampis. Visos nepuoštos, išskyrus vieną, kurios praplatintieji galai ornamentuoti skersiniais grioveliais.

Šios segės yra datuojamos X—XII a.²⁰ Segės pastorintais galais aptinkamos ne tik visoje Lietuvos TSR teritorijoje, bet ir už Lietuvos ribų²¹.

Plokštinės segės. Tokių segių Siraičių kapinyne rasta dvi. Viena jų rasta kape Nr. 15, o antra — atsitiktinė (IX perkasa, kv. C—3). Kape Nr. 15 rastoji segė yra plokštinė kryžminė, daugiau primenanti dobilo lapo formą. Jos paviršius buvęs klotas sidabru ir puoštas smulkių įkartėlių eilėmis.

Plokštinės įvairių formų segės yra būdingos tik vakarų Lietuvai. Jų čia buvo aptikta daugelyje tyrinėtų kapinynų²².

Visos šios grupės segės paprastai būna dengtos sidabro plokštele, kuri savo ruožtu, puošiama metaloplastiniu būdu²³.

¹⁸ Griežė, Mažeikių raj. [Senovė, 1, 107 (1935)]; Kiauleikiai, Kretingos raj. (IEM); Laiviai, Salantų raj. (IEM); Luknė, Skuodo raj. (IEM); Nausodis, Plungės raj. (IEM); Pašilė, Kelmės raj. [Senovė, 1, 107 (1935)]; Pryšmančiai, Kretingos raj. [Senovė, 1, 4—10 (1935)]; Svėkšna, Priekulės raj. (IEM).

¹⁹ Bolčės upelio krantas, Raseinių raj. (IEM); Griežė, Mažeikių raj. [Senovė, 1, 108 (1935)]; Kiauleikiai, Kretingos raj. (IEM); Kukiai, Mažeikių raj. [Senovė, 1, 108 (1935)]; Laiviai, Salantų raj. (IEM); Pryšmančiai, Kretingos raj. [Senovė, 1, lent. II: 2, 79 (1935)].

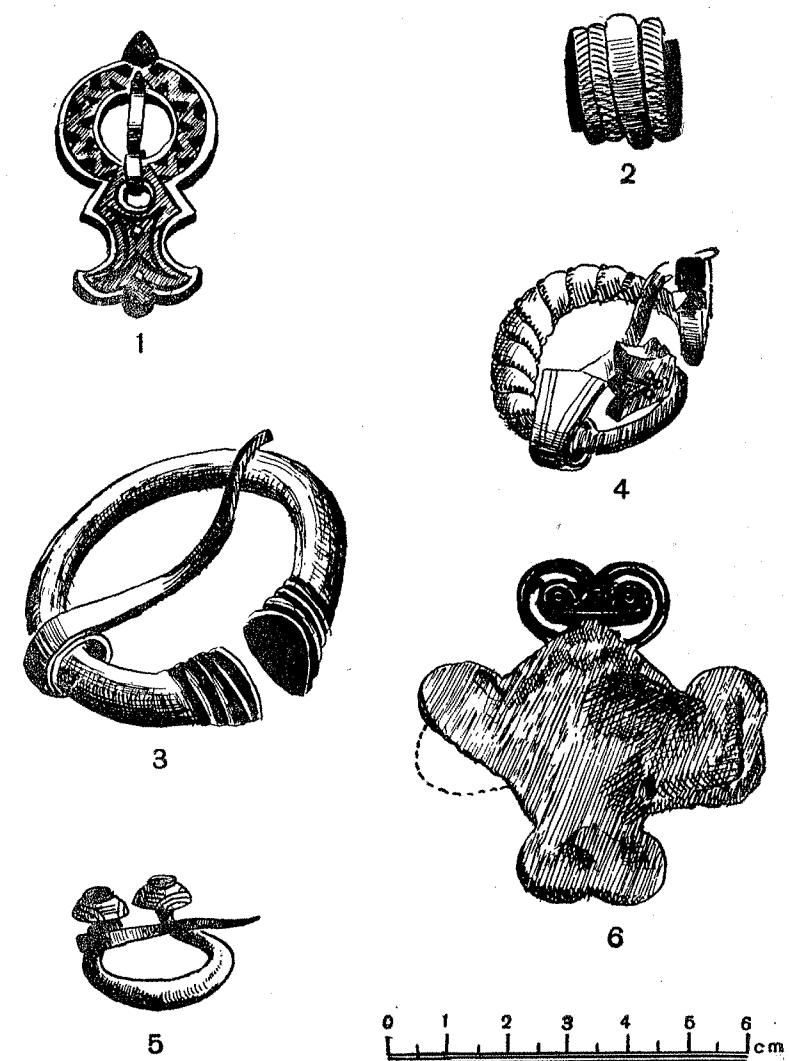
²⁰ O. Navickaitė, Veršvų kapinynas, 140, Vilnius, 1957.

²¹ Bolčės upelio krantas, Raseinių raj. (IEM); Laiviai, Salantų raj. (IEM); Nausodis, Plungės raj. (IEM).

²² Viena lygtai tokia pat segė yra Telšių Kraštotyros muziejuje iš Nausodžio, Plungės raj., ardomo kapinyne; Pryšmančiai, Kretingos raj. [Senovė, 1, lent. I: 21 (1935)]; Svėkšna, Priekulės raj. (IEM); Laiviai, Salantų raj. (IEM).

²³ Senovė, 1, lent. I: 2 (1935).

Antroji plokštinė segė taip pat yra kryžminė, primenanti dobilo lapo formą. Segės paviršius buvęs dengtas sidabro plokštele, ant kurios yra išlikęs ornamentas, atliktas vadinamąja juodinimo technika. Gaila, kad ši se-

5 pav. Įvairūs papuošalai iš Siraičių kapinyne: 1 — žalvarinė diržo sagtis, rasta atsitiktinai III perkasoje; 2 — žalvarinis įvijinis žiedas iš III perkasoje, kv. B—17; 3 — žalvarinė pasaginė pastorintais galais segė iš IX perkasoje, kv. C—7; 4 — žalvarinė pasaginė gyvulinėmis galvutėmis segė, rasta III perkasoje, kv. C—15; 5 — žalvarinė pasaginė aguoninėmis galvutėmis segė, rasta IX perkasoje, kv. C—10; 6 — žalvarinė plokštinė segė, rasta IX perkasoje, kv. C—3

gė, buvusi prie geležinio dirbinio, yra iš abiejų pusių labai aptraukta geležies rūdimis, ir ornamento išlikę tik ant vienos kryžmos-lapelio (5 pav., 6). Matomos dalies ornamentą sudaro suktų ruoželių ir brūkšnelių mišinys. Tokia technika puošė dirbinių, kaip apyrankių, žiedų ir pan., senovės Rusios

teritorijoje pasirodo maždaug nuo XIII a.²⁴ Galimas dalykas, kad Siraičių kapinyne rastoji segė, pagaminta tokių dirbinių pavyzdžiu, priklauso XIII a. *Smeigtukai*. Sveikų smeigtukų Siraičių kapinyne nerasta nė vieno. Rasta tik septynių smeigtukų didesnės ar mažesnės dalys.

Kryžminių smeigtukų rasta trys dalys. Vieno smeigtuko (rytinis kalvos šlaitas, IX perkasa, kv. A—4) rasta išlikusi visa žalvarinė kryžma, apvaliomis plokštelėmis užbaigtais galais. Visas kryžmos paviršius, atrodo, yra buvęs klotas sidabro plokštele, kuri yra sunykusi. Po vieną kryžmą rasta kapuose Nr. 13 ir 17. Šios kryžmos irgi buvusios padengtos sidabro plokštelėmis.

Kryžminiai smeigtukai, plačiai aptinkami Lietuvos ir Latvijos teritorijoje, buvo vartojami nuo VI—VII a. iki XII a.²⁵

Pagal kitur rastus tokios pat formos sidabru klotus kryžminius smeigtukus Siraičių smeigtukai datuoti maždaug IX—XI a.

Siraičių kapinyne rasta vieno plokštelinio smeigtuko galvutė (IX perkasa, kv. D—7). Apvalios formos galvutė, padaryta iš plonos žalvarinės skardos, pakraščiais yra su iškarpymais. Viduryje smeigtuko galvutėje yra keturios keturkampės išpiovos. Atrodo, kad visas galvutės paviršius arba bent jo dalis buvusi padengta sidabro plokštele.

Smeigtukų plokštelinėmis ažūrinėmis galvutėmis randama ir kituose vakarų Lietuvos kapinyuose. Visai panašaus smeigtuko galvutę turime iš Prysmančių, Kretingos raj.²⁶ Ji taip pat buvo dengta balto sidabro plokštele, kuri puošta koncentriškais ratais.

Siraičių plokštelinį smeigtuką galima skirti prie X a. radinių.

Atskirai tenka pakalbėti apie smeigtuką, rastą griautiniame kape Nr. 18. Šis smeigtukas yra su maždaug 30 cm ilgio keturkampio piūvio storoka adata, kurios smaigalys, greičiausiai ariant lauką, buvo nulaužtas. Adata į viršų nežymiai storėja ir viršuje užsibaigia paprasta išplota plokštele, kurios šonai yra nežymiai išpūsti, o viršus tiesiai nukirstas, todėl smeigtukas primena irklą.

Kitas smeigtukas, taip pat neturįs atitikmenų, rastas tame pačiame griautiniame kape Nr. 18. Smeigtukas buvo su geležine adata, kuri visai sunykusi ir užsibaigia žalvarine plokštine 2 cm skersmens tarsi žvaigždine galvute. Galvutės viduryje yra nedidelė apvali skylutė. Smeigtukas panašus į vinį su didele galvute. Matyt, tokio pat geležinio smeigtuko žalvarinė galvutė, tik labai sunykusi, rasta III perkasoje, kv. D—17.

Šie smeigtukai iš kitų kapinynų dar nežinomi ir todėl juos datuoti sunku. Atrodo, kad jie yra gana vėlyvi, greičiausiai priklauso XII—XIII a.

Grandinėlės ir pakabučiai. Paprastai pakabučiai bei grandinėlės būna pritvirtintos prie smeigtukų arba prie segių. Tačiau kape Nr. 18 rasta 24 cm ilgio apvalios vielos dvigubų grandelių grandinėle buvo pritvirtinta prie geriamojo rago apkalo.

Žalvarinių grandinėlių pavienių gabaliukų Siraičių kapinyne rasta gana daug. Jas sudaro plonos žalvarinės vielos viengubos arba dvigubos grandinės.

Žalvarinių pakabučių rasta trijų rūšių: pusbėnulių formos su iškarpytais dantukais (4 pav., 4), puoštų abiejose pusėse akutėmis (kapai Nr. 7, 10, 20); trikampiškų su apatinėje dalyje nedideliu iškirpimu, puoštų irgi akutėmis

²⁴ Б. А. Рыбаков, Ремесло древней Руси, 320—324. Москва, 1948.

²⁵ Smulkesnes radimo vietas žr. Senovė, 4, 256 (1938). Iš Prysmančių, Kretingos raj. [Senovė, 1, 63 (1935)]; Kiauleikiai, Kretingos raj. (IEM); Laiviai, Šalantų raj. (IEM).

²⁶ Senovė, 1, 15, lent. I: 9 (1935).

arba įkartėlių eilėmis (kapas Nr. 15; IX perkasa, kv. A—6; III perkasa, kv. A—6) ir klevo sėklos pavidalo, kurie visai nepuošti (IX perkasa, kv. B—1; C—9).

Visi pakabučiai yra nedideli, maždaug 3 cm aukščio ir 2—3 cm pločio, tik vienas klevo sėklos formos pakabutis yra 2 cm aukščio ir 5 cm pločio.

Rankų papuošalai. Iš rankų papuošalų rasta apyrankių ir žiedų. Siraičių kapinyne kapuose rasta daugiausia tik apyrankių fragmentų, išskyrus kapą Nr. 12, kuriame aptikta sveika juostinė apyrankė (3 pav., 1). Šešios sveikos gyvuliniais galais juostinės apyrankės, sudėtos po porą, yra rastos atsitiktinai, jau už kapinyne ribų. Dvi poros buvo rastos aukščiau aprašytoje rytinėje kalvos pašlaitėje, dėmėje (IX perkasa, kv. D—6), vadinamajame medžio «lovelyje». Viena pora taip pat juostinių gyvuliniais galais apyrankių rasta atsitiktinai 35 cm gilumoje irgi rytinėje kalvos šlaito dalyje. Šios poros abi apyrankes sudaro pusapvalis 4 cm skersmens lankelis. Lankelis puošta įkartėlių ir akučių ornamentu. Kvadrato D—6 rastųjų apyrankių skersmuo nevienodas: vienos poros 5 cm, kitos 3,5 cm. Tai greičiausiai vaikiškos apyrankės. Apyrankių lankeliai pusiau apvalaus skersinio piūvio, ornamentuoti (3 pav., 2).

Vieną gyvuliniais galais apyrankę turime iš vadinamojo Siraičių lobio. Šią apyrankę sudaro pusiau apvalus lankelis, nedidelės ausytės, o patys galai puošti įkartėlių eilėmis ir trimis akutėmis.

Kituose kapuose rasta tik apyrankių fragmentų (kapai Nr. 9, 11, 12, 13, 14, 15, 16). Iš šių fragmentų galima spręsti, kad apyrankės buvo juostinės, daugiausia pusiau apvalaus arba keturkampio, 0,8—2 cm pločio lankelio, puošto įvairiai kombinuojant akutes, įkartėles bei brūkšnelius.

IX perkasoje, kvadrato D—1, atsitiktinai rasta greičiausiai įvijinės juostinės apyrankės dalis, kurios lankelis yra trikampo skersinio piūvio ir palyginti siauras—0,6 cm. Lankelis puošta įbrėžtų griovelėlių ir akučių ornamentu.

Įvijinės apyrankės yra būdingas lietuvių-latvių rankų papuošalas vėlyvajame geležies amžiuje. Jos gausiausiai aptinkamos centrinėje ir šiaurinėje Lietuvos TSR dalyje.

Gyvuliniais galais apyrankės Lietuvoje yra aptinkamos labai plačiai, jos sudaro gausiausią apyrankių grupę. Gyvuliniais galais apyrankės datuojamos X—XII a.

Žiedų Siraičiuose rasta trejų: įvijinių, platėjančia ir storėjančia priekine dalimi. Įvijinį žiedą turime vieną (III perkasa, kv. B—17), kuris vyta iš pusapvalios žalvarinės vielos. Viso yra keturios apvijos, kurių vidurinė truputį storesnė. Apvijos puošta įbrėžtais grioveliais (5 pav., 2).

Įvijiniai žalvariniai žiedai ligi šiol turimais duomenimis gausiausiai aptinkami IX—X a. kapinyuose ir būdingi visai Lietuvai.

Žiedus platėjančia priekine dalimi iš Siraičių tyrinėto kapinyne turime tris (iš kapų Nr. 10, 15 ir atsitiktinį iš III perkasoje, kv. G—11). Žiedų viršutinė dalis smarkiai praplatinta ir puošta išilgai žiedo einančių įkartėlių eilėmis (4 pav., 6). Vieną tokį žiedą turime iš Siraičių lobio. Tokie žiedai labai plačiai aptinkami visoje Lietuvos teritorijoje ir datuojami XI—XII a.

Atskirą grupę sudaro žiedai su pastorinta priekine dalimi. Jų Siraičiuose rasta septyni (kapai Nr. 10, 17, atsitiktiniai iš IX perkasoje, kv. A—6 ir C—1). Jie padaryti iš apvalios žalvarinės vielos, priekinė jų dalis žymiai sustorėja, bet išlieka apvali, užpakalinėje dalyje jie būna arba užkeisti (kapas Nr. 17), arba nesusieina (kapas Nr. 10). Paviršius puošta įkartėlių ir griovelėlių ornamentu. Žiedelio iš kapo Nr. 17 visa priekinė dalis puošta skersiniais grioveliais.

Žiedas, rastas IX perkasoje, kv. C—1, taip pat yra su pastorinta priekine dalimi, tik jis yra pintas iš dviejų žalvarinių vielų.

Ziedai su pastorinta priekine dalimi ypač gausiai aptinkami vakariniuose Lietuvos rajonuose²⁷ ir būdingi X—XIII a.

Darbo įrankiai. Paprastai darbo įrankių gausumu IX—XII a. kapinynai nepasižymi. Siraičių kapinyne darbo įrankių rasta taip pat labai nedaug. Tai peiliai, ylos, adatos, žeberklai ir kt.

Peilių turime tik keturis (kapai Nr. 4, 13, 18 ir atsitiktinis iš IX perkaso, kv. A—4). Jie labai sunykę, tiesiomis 8—9 cm ilgio ir maždaug 2 cm pločio geležtėmis. Įtveriamosios dalys trumpos ir prie jų dar žymios medžio liekanos.

IX perkasoje, kv. A—4, atsitiktinai rastas geležinis peiliukas su 2 cm pločio, 4,5 cm ilgio geležte. Geležte yra smarkiai išlenkta, tarsi piaučuvėlio formos. Kotelio ilgis 6 cm; jis labai surūdijęs ir atlūžęs nuo geležtės.

Visai mažytis geležinis peiliukas rastas kape Nr. 4. Jo geležtė tėra vos 1 cm pločio ir 2 cm ilgio, koto įtveriamoji dalis — 2,5 cm ilgio. Peiliuko geležtė tiesi.

II perkasoje, kv. C—D—8—9 riboje, rasta odinių peilio makščių viršūnės žalvarinis apkalas. Apkaliukas plačiausioje vietoje yra 1,5 cm pločio ir 2 cm ilgio, puoštas pakraščiais einančių įkartelių ir akučių ornamentu (4 pav., 9).

Kapuose Nr. 18, 20 ir atsitiktinai III perkasoje, kv. D—9, rasta mažų ir siaurų žalvarinių peiliukų, kurie greičiausiai priklausė miniatiūriniais juostų audimo įrankiams. Miniatiūrinius juostų audimo įrankius paprastai sudaro žalvarinis peiliukas, keturkampė žalvarinė plokštelė, kurios visuose kampuose išmušta po skylutę, šluotelės, sudarytos iš susuktų ir surištų žalvarinių vielų, ir adatos. Tai būdingos moterų laidojimų įkapės, aptinkamos dažniausiai Klaipėdos ir Kretingos rajonų senkapiuose.

Iš darbo įrankių Siraičių kapinyne dar turime nemaža *gylų*. Jų rasta geležinių ir žalvarinių. Žalvarinės ylos rastos kapuose Nr. 12 (dvi) ir Nr. 18 bei dvi atsitiktinės. Visos žalvarinės ylos yra su apskritais prieškočiais, daugiausia nuo ugnies deformuotos ir aplūžinėjusios, išskyrus vieną, rastą griautiniame kape Nr. 18 (15,5 cm ilgio). Tokių *gylų* turime tik iš Laivių, Salantų raj., Ginteliškės, Kretingos raj., ir Viešvilės, Pagėgių raj.

Be žalvarinių *gylų* su prieškočiais, kapinyne rasta ir geležinių *gylų* (kapai Nr. 12, 17, 18 ir atsitiktinė iš IX perkaso, kv. A—1). Šios ylos labai surūdijusios. Jos kartu su visu kotu yra buvusios 8—11 cm ilgio. Maždaug iki pusės jos buvo įtveriamos į medinį kotą, kurio žymės gerai matomos kape Nr. 18 ir atsitiktinai rastose ylose.

Griautiniame kape Nr. 18 rasta 5,5 cm ilgio žalvarinė *adata*. Kituose šio laikotarpio kapinyuose randamos adatos taip pat yra išimtinai žalvarinės.

Tiek adatos, tiek ylos būdingos visai Lietuvai. Kapinyuose jos daugiausia randamos moterų kapuose, taigi buvo moters darbo įrankiai.

Prie darbo įrankių tenka priskirti ir *žeberklus*, kurių Siraičių kapinyne rasta du, kapuose Nr. 13, 17. Tiek viename, tiek kitame kape žeberklai buvo sudėti drauge su ietigaliais. Jų paskirtis dar nėra galutinai išaiškinta. Manoma, kad šie žeberklai galėjo būti naudojami ne tik kaip žvejybos įrankiai, bet ir kaip ginklai, t. y. iečių smaigaliai.

Kape Nr. 13 rastasis žeberklas yra iš viso 19 cm ilgio, su viena užbarzda. Jo lankelis nuo užbarzdos iki pusės tordiruotas.

Kitas žeberklas, rastas kape Nr. 17, irgi turi vieną užbarzdą, bet jo įtveriamoji dalis lygi. Šio žeberklo užbarzda yra užkirsta labai smarkiai. Viso žeberklo ilgis 23 cm.

²⁷ Laiviai, Salantų raj. (IEM); Nausodis, Plungės raj. (IEM); Paulaičiai, Priekulės raj. (IEM); Prysmančiai, Kretingos raj. [Senovė, 1, 39—40 (1935)]; Stragnai, Silutės raj. (IEM); Valatkiškė, Raseinių raj. (IEM).

Panašių žeberklų turime ir iš kitų vakarų Lietuvos TSR teritorijoje tyrinėtų plokštinių kapynų²⁸. Jie yra gana vėlyvi, ne ankstesni kaip XI a.

Prie darbo įrankių galima priskirti ir atsitiktinai IX perkasoje, kv. A—3, rastą miniatiūrinį geležinį *kirvuką* nulaužta pentimi. Pagal išlikusią dalį atrodo, kad pentis buvo praplota ir užlenkta. Paprotys dėti į kapus miniatiūrinius kirvukus yra ypač būdingas vakarų Lietuvai.

Ginklai. Ginklai paprastai randami tikrai vyrų kapuose. Iš ginklų Siraičių kapinyne rasta keturi ietigaliai (kapai Nr. 1 (du), 13, 17). Visi jie yra įmoviniai ir tik šiek tiek skiriasi savo forma ir dydžiu.

Iš kape Nr. 1 rastų dviejų ietigalių (6 pav., 2, 3) vienas yra 41 cm ilgio su 30 cm ilgio ir 5 cm pločio plunksna. Plunksna trapecinės formos; per visą plunksną eina nežymiai iškili briauna. Nuo koto plunksna atskirta aiškiu nuolaidžiu užkirtimu. Įmova yra 3 cm skersmens.

Tame pat kape rastas drauge įdėtas 16 cm ilgio ietigalis su 9,5 cm ilgio rombinio piūvio plunksna.

Kape Nr. 13 rastasis ietigalis yra iš viso 32 cm ilgio, plunksnos ilgis — 23 cm. Plunksna nuo koto atskirta aiškiai, prie koto ji yra 4,5 cm pločio, o į viršų staigiai susiaurėja ir yra iššęsto rombo formos. Įmova yra maždaug 3 cm skersmens.

Kape Nr. 17 rasta tik ietigalio plunksna, kuri yra 18 cm ilgio, trapecinės formos, taip pat labai sunykusi.

Šie ietigaliai yra labiausiai būdingi vakariniams Lietuvos rajonams²⁹, jie buvo naudojami X—XI a.

Be to, II perkasoje, kv. A—13—9, rastas žalvarinis *kalavijo makšties apkalas*. Apkalas yra 3,5 cm pločio ir 5 cm ilgio. Paviršius be jokios tvarkos puoštas brūkšneliais ir tarsi rombinio įrėžimu (4 pav., 8).

Kalavijų makščių apkalų randama visoje Lietuvoje. Jie yra būdingas ankstyvojo feodalizmo laikotarpio radinys.

Pačių kalavijų Siraičių kapinyne tyrinėjimų metu nerasta. Tik Siraičių lobyje buvo rastas vienas kalavijas su geležiniu rankenos skersiniu. Rankenos skersinis, atrodo, buvęs pasidabruotas ir puoštas akutėmis.

Kiti dirbiniai. Iš Siraičių kapinyno dar turime nemaža kitų dirbinių.

Atskirą dirbinių grupę sudaro *diržų sagtys*. Sagčių rasta žalvarinių ir geležinių. Žalvarinės diržų sagtys daugiausia stačiakampio formos (kapai Nr. 4, 10, 15 ir atsitiktinės) ir apvalios (atsitiktinė iš IV perkaso, kv. B—11, ir atsitiktinė iš III perkaso) (5 pav., 1). Rasta viena penkiakampė žalvarinė sagtis (iš III perkaso, kv. B—11) (3 pav., 5). Rasta ir pora labai sunykusių geležinių sagtelių (kapai Nr. 5, 12). Šias sagteles sudaro paprasta apvalios geležinės vielos grandis su liežuviu.

Be diržų sagčių, turime ir žalvarinių *diržų skirstiklių* (kapas Nr. 13 ir atsitiktiniai iš V perkaso, kv. A—11; IX perkaso, kv. C—6; kv. B—3). Jie padaryti iš žalvarinio žiedo, kuris viduryje kartais yra su trimis tarp savęs susijungiančiais stipiniais (3 pav., 4) ir dviem arba trimis trapecinės formos apkalais. Kartais jų viršus puoštas įbrėžtų brūkšnelių ir duobučių raštu.

Be sagčių ir skirstiklių, turime daug įvairių formų žalvarinių *apkalų*. Jų dalis, be abejo, taip pat buvo naudojama odinių diržų apkalimui, dalis priklausė įvairių dėžučių bei kitų dirbinių apkalimui.

Apkaliukai daugiausia yra keturkampių žalvarinių plokštelių pavidalo su skylutėmis kampuose (kapai Nr. 1, 18). Kape Nr. 12 rastas apkaliukas yra panašus į šukas arba piūklelį.

²⁸ Laiviai, Salantų raj. (IEM); Nausodis, Plungės raj. (IEM); Prysmančiai, Kretingos raj. [Senovė, 1, lent. VIII: 4 (1935)].

²⁹ Laiviai, Salantų raj. (IEM); Nausodis, Plungės raj. (IEM); Prysmančiai, Kretingos raj. [Senovė, 1, lent. VIII: 5 (1935)].

Kape Nr. 5 ir 6 rasta odinio diržo liekanų, apkaltų žalvarinėmis konuso formos galvutėmis (4 pav., 5).

Kapuose Nr. 10, 12 ir du atsitiktinai rasti savotiški balto metalo keturkampiški apkaliukai yra ornamentuotu paviršiumi ir apačioje pritvirtinimui turi žalvarinę vinutę (4 pav., 7).

Tenka paminėti Siraičių kapinyne rastuosius *pentinus*. Vienas labai sunykęs geležinis pentinas rastas kape Nr. 5. Jis perlūžęs į dvi dalis. Jo lankelis lenktas ir viduryje turėjęs spyglį. Kape Nr. 14 rastas žalvarinis labai plonas į tris dalis sulūžęs pentinas, kuris, atrodo, yra buvęs neornamentuotas ir su smaila adata. Sveikas žalvarinis pentinas rastas atsitiktinai III perkasoje, kv. A—3. Jis yra miniatiūrinis, padarytas iš plonos žalvarinės skardos, lankelis nepuoštas, į galus susiaurėja. Pentinas yra su smailiu spygliu. Dalį geležinio pentino turime iš Siraičių lobio.

Pentinių, raitelio aprangos įkapių ankstyvojo feodalizmo laikotarpio Lietuvos kapinynuose aptinkama labai daug.

Siraičių kapinyne rasta virš trisdešimties žalvarinių *vielos įvijų* (kapai Nr. 1 (dvi), 5 (dvi), 10, 11 (trys), 12 (keturios), 13, 16, 17, 18), padarytų iš apvalios žalvarinės vielos. Vienos įvijos greičiausiai buvo naudojamos mediniams kotams papuošti, nes dažnai jų viduje randama medžio liekanų (kapai Nr. 1, 4, 5) (6 pav., 4), kitos, gal būt, buvo užmaunamos ant segių, antkaklių ar apyrankių. Tokių pavyzdžių daug turime iš tyrinėto Laivių, Salantų raj., kapinyno.

Atskirą radinių grupę sudaro ir žalvariniai *geriamųjų ragų apkalai*. Geriamieji ragai būdingi vakarų Lietuvos kapinyams. Geriamųjų ragų apkalų arba jų dalių rasta daugelyje Siraičių kapinyno kapų (kapai Nr. 1, 3, 11, 12, 13, 17, 18, 20). Kai kuriuose kapuose (Nr. 13, 18) jų rasta net po du. Išlikę geriamųjų ragų apkalai yra padaryti iš plonos žalvarinės skardos (6 pav., 5). Jais buvo aplenkiamas iš viršaus pats rago pakraštys. Kartais buvo apkalamas ir rago šonas (kapas Nr. 13). Griautiniame kape Nr. 18 vienas geriamojo rago apkalas buvo su 24 cm ilgio grandinėle, kuri greičiausiai buvo naudota pritvirtinti geriamąjį ragą prie diržo. Atskirais atvejais ragai į kapą, matyt, buvo dedami užkimšti mediniu kamščiu, nes kai kuriuose apkaluose yra dar išlikusių medžio liekanų (kapai Nr. 1, 17).

Iš paskirų radinių Siraičių kapinyne dar turime žalvarinių *svarstyklėlių* dalį (kapas Nr. 10) ir vieną žalvarinį *svorelį*, rastą atsitiktinai rytinio kalvos šlaito paviršiuje; jis sveria 47,22 gramo. Geriau išlikusias žalvarines svarstyklas turime iš Siraičių lobio; iš to paties lobio turime ir vieną svorelį.

Svarstyklėlės yra būdingas ankstyvojo feodalizmo laikotarpio radinys, randamas dažniausiai vyrų kapuose. Jos yra labai kruopštaus darbo ir ypač lengvutės, dėl to manoma, kad jos buvo naudojamos sverti brangiems metalams³⁰.

Gerai išlikusių svarstyklių turime iš Paulaičių, Priekulės raj., Ginteliškių, Salantų raj. Kitur yra rasti tik svarstyklių fragmentai³¹.

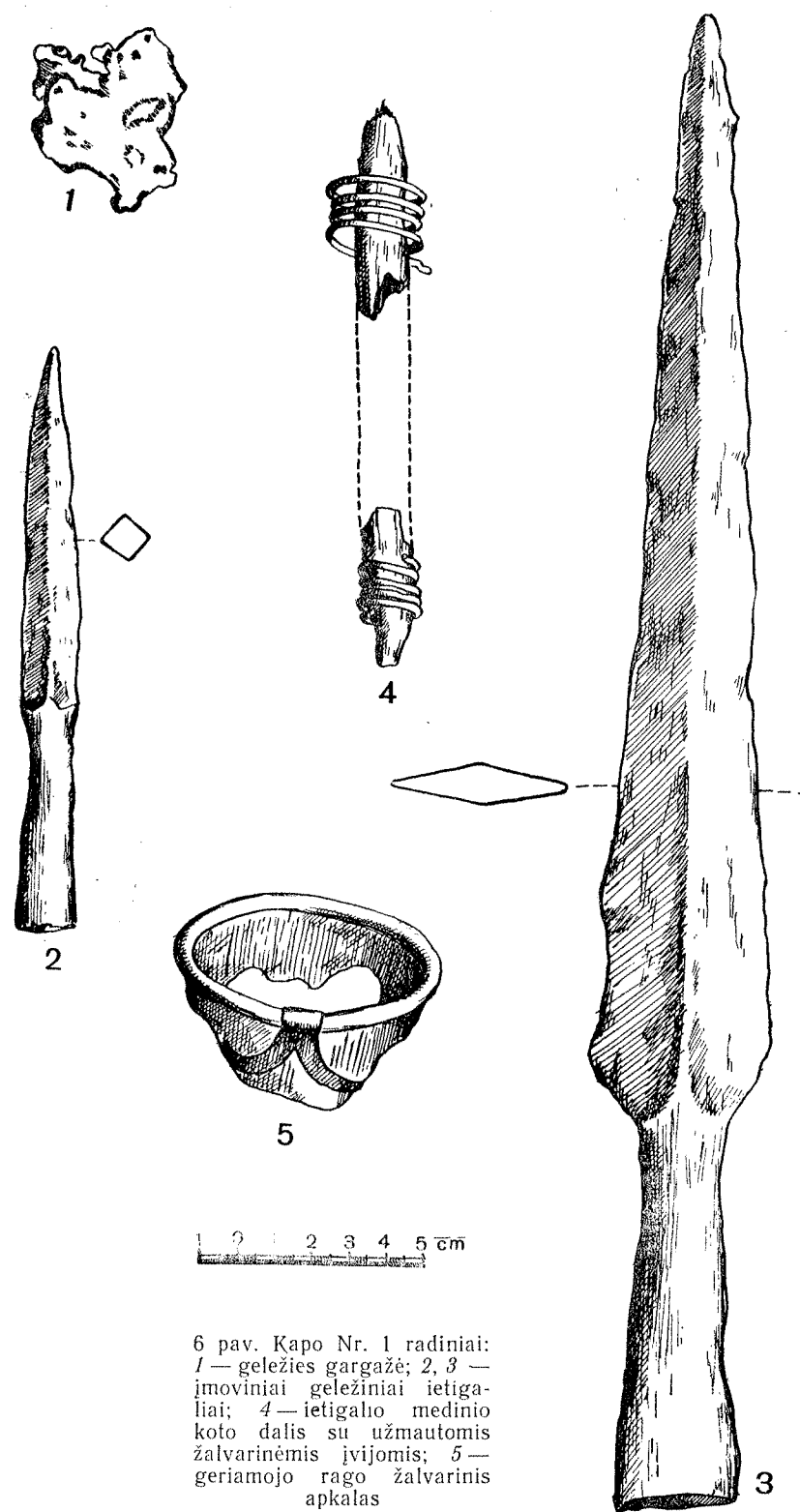
Tošinės dėžutės liekanos rastos atsitiktinai IX perkasoje, kv. C—2. Tai buvusi apie 3,5 cm aukščio dėžutė, apkaustyta dviem 0,5 cm pločio žalvariniais lankeliais. Ši dėžutė rasta tuščia.

Dėžutės yra būdinga ankstyvojo feodalizmo laikotarpio pradžios moterų kapų įkapė. Jos yra aptinkamos išimtinai vakarų Lietuvos plokštiniuose kapinynuose. Ypač gražių jų egzempliorių turime iš Laivių, Salantų raj., ir Kiauleikių, Kretingos raj.

Siraičių kapinyne rastas 6×3 cm dydžio gerai išlikusio *audinio* gabaliukas (perkasa IX). Audinys buvęs dvynytas iš vilnonių siūlų. Jo pakraštys

³⁰ R. Volkaitė-Kulikauskienė, Medžiaginė kultūra..., 139.

³¹ Ten pat.

6 pav. Kape Nr. 1 radiniai: 1 — geležies gargažė; 2, 3 — įmoviniai geležiniai ietigaliai; 4 — ietigalo medinio koto dalis su užmautomis žalvarinėmis įvijomis; 5 — geriamojo rago žalvarinis apkalas

tarsi užpintas ir yra žymiai storesnis. Visas audinio gabaliukas privertas nedidelių apvalios žalvarinės vielos grandelių.

Kitas mažesnis audinio gabaliukas, taip pat privertas apvalios žalvarinės vielos grandelių, yra rastas III perkasoje, kv. C—12.

Siraičių kapinyne rastos kelios nedidelės puodų šukelės (kapai Nr. 4, 12). Puodai, atrodo, buvo lipdyti rankomis. Išlikusios šukelės yra maždaug 1 cm storio, tamsiai pilkos arba rusvos spalvos. Molis geros kokybės su smulkaus žvyro priemaiša. Sukių paviršiuje matyti ilgi, reti štrichai.

Siraičių kapinyno laidosena ir įkapės rodo, kad šiame kapinyne mirusieji buvo laidoti plokštiniuose kapuose deginti ir nedeginti. Degintinius kapus pagal rastąsias įkapes galima priskirti maždaug X—XII a., griautinį kapą pagal rastuosius dirbinius tenka datuoti XII—XIII a.

Kapinyno medžiaga rodo, kad tiek laidosena, tiek įkapėmis jis neišsiskiria iš kitų to paties laikotarpio vakarų Lietuvos TSR teritorijos kapinynų. Nepaisant to, jo tyrinėjimai papildo jau turimą vakarų Lietuvos archeologinę medžiagą ir yra vienintelis ligi šiol tyrinėtas centrinės Žemaitijos kapinynas.

Siraičių kapinynas ir aukščiau minėtas, kad ir kiek ankstesnio laikotarpio, Siraičių lobis yra svarbus Lietuvos archeologijos paminklas, paliktas tikriausiai buvusių Džiugo piliakalnio gyventojų.

SIAULIŲ MIESTO ARCHEOLOGINIAI PAMINKLAI

J. NAUDUZAS

Siaulių vardas rašytiniuose šaltiniuose pirmą kartą minimas XIII—XIV a. Vienur trumpai paminima «Siaulių žemės» ir nurodoma tų žemių sienos, kitur kalbama apie Padubysio (Bubių?) pilį Siaulių žemėse¹. Iš šių trumpų rašytinių šaltinių žinių matyti, kad XIII—XIV a. Siauliai jau buvo didesnis centras-gyvenvietė, iš kurio buvo valdomos tam tikros žemės. Ši gyvenvietė kartu buvo stiprus pasipriešinimo centras prieš kalavijuočių veržimąsi į Lietuvos gilumą. Čia 1236 m. įvyko žinomas Saulės (Siaulių) mūšis.

Negausias rašytinių šaltinių žinias apie ankstyvąjį Siaulių gyvenimo laikotarpį papildo archeologiniai paminklai su juose randamais radiniais. Tiesa, miesto teritorijoje buvę archeologiniai paminklai ilgainiui buvo visiškai sunaikinti. Dauguma Siaulių «Aušros» Istorijos-etnografijos muziejuje surinktų radinių yra atsitiktiniai, neturi nei platesnių paaiškinimų, nei tikslesnių metrikų, tačiau, nepaisant to, jie vis dėlto padeda atskleisti kai kuriuos Siaulių miesto teritorijos praeities puslapius.

Vienas seniausių Siaulių miesto teritorijoje buvusių archeologinių paminklų yra plokštinis kapinynas, aptiktas 1936 m. Vilniaus gatvėje Nr. 289. Šio kapinyno radiniai datuoti VIII—X a. Iš kapinyno aprašymo spaudoje matyti, kad ten buvo atkasti 3 ar 4 palaidojimai². Kitas maždaug vienalaikis su pirmuoju plokštinis kapinynas buvo aptiktas 1948 m. Lazdynų gatvėje³. Šie kapinynai rodo, kad Siaulių miesto teritorijoje jau VIII—X a. gyventa žmonių. Greičiausiai dabartinėje Siaulių miesto teritorijoje buvo keletas gyvenviečių, kurių kiekviena turėjo savo kapinyną. Dauguma Siaulių miesto ir artimų apylinkių archeologinių paminklų priklauso m. e. antrajam tūkstantmečiui. Miesto teritorijoje yra buvę trys plokštiniai kapinynai, vienas ar du piliakalniai ir dvi ar trys kūrgrindos.

Vienas labiausiai šiauliečiams žinomų archeologinių paminklų yra Salduvės kalnas, esąs rytiniame miesto pakraštyje. Šis kalnas neabejotinai yra buvęs piliakalnis. Kalno šlaitai yra stačiai nukasti. Iš pietų pusės piliakalnį nuo likusios aukštumos skiria iškasta gili ir plati dauba. Nedidelės kalno aikštelės pakraščiais dar dabar galima įžiūrėti pylimo liekanas.

Padavimai sako, kad Salduvės kalne buvusi pastatyta medinė pilis. 1957 m. pavasarį su miesto vidurinių mokyklų kraštotyrininkais nuodugniai apžiūrėjus kalno paviršių ir išrausęs po karo likusiuose apkasuose esančias laisvas žemes, čia nerasta piliakalniams būdingų radinių: puodų šukių ir

¹ Hermann de Wartberge, Cronicon Livoniae, Scriptorum rerum prussicarum, 2, 78; A. Bielenstein, Die Grezen des lettischen Volksstammes und der lettischen Sprache, 118, Petersburg, 1892.

² Lietuvos Aidas, 43 (1936).

³ Iš šio kapinyno į SAM yra patekęs ietigalis ir plačiagalvis kalavijas.